

A Wörner gépgyár története

Dr. Bencze Géza

A magyarországi nyomdaipari gépek gyártásában két cég tevékenysége haladta meg a kisüzemi méreteket. Mindkét gyár a budapesti Váci úton működött: előbb a Wörner-féle gépgyár a 48. szám, utóbb a Láng gépgyár a 152–158. sz. alatt.

A Wörner-féle gépgyárat alapító német Wörner Jakab 1839-ben egy Stuttgart melletti faluban született. 1859-től Heidelbergben, majd Svájcban és Ausztriában malomszerelő vándormunkás volt. 1866-ban leesdorfi gyára Pestre küldte az Első Budapesti Gőzmalom berendezéseinek szereléséhez, de hamar önállósította magát, és 1867-ben szerény asztalosműhelyt nyitott, majd néhány hónap múlva 1868-ban (más források szerint még 1867-ben) az ugyancsak gépész Gutjahr Frigyes barátjával megalakította a *Wörner J. és Tsa* malom-

építészeti- és gépjavító vállalkozást. A Nyugati pályaudvar közelében egy megszűnt cukorgyárban lakatos-, vasesztergályos- és kovácsműhelyt létesítettek, amely ekkor mintegy 60-80 munkással főleg malomgépészeti berendezések és eszközök előállításával, malmok felszerelésével foglalkozott. Elsőként daratsztító gépét szabadalmaztatta, amit számos más malmászati gép és eszköz követett.

Hirdetés a Magyar Könyvnyomdászat c. folyóirat 1898-as évfolyamából

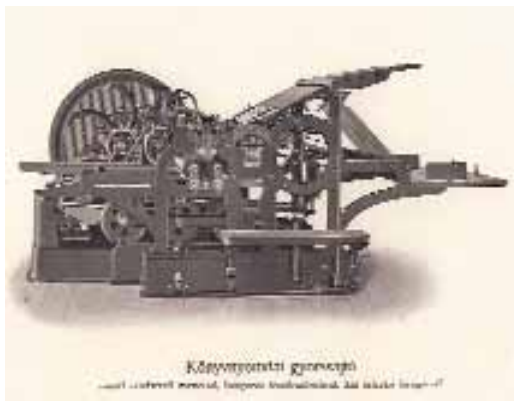

A Wörner-gépgyár 1896-ban

Wörner és Gutjahr 1876-ban megvásárolta a *Neumann J. Vasöntöde és Gépgyár* akkor Külső-Váci út 1283 helyrajzi számú, utóbb Külső-Váci út 54–56. (ma Váci út 48.) szám alatti gyártelepét, amelyet 1867-ben eredetileg, mint az Első Magyar Gépgyár Rt. gyártelepét alapítottak. Az akkori viszonyok szerint korszerűen berendezett gyárban bontakozott ki a hazai gépgyártásban jelentős szerepet betöltő Wörner-féle gépgyári cég.

A Váci úti gyártelep megvásárlásával – a cég nevét ekkor *J. Wörner & Comp.-ra* változtatták – korszerűbb gyártási lehetőségekhez, saját öntödéhez jutottak, s bekapcsolódtak a hazai malomipar minden korábbi meghaladó rohamos fejlődésébe, rövidesen már komplett malmokat is gyártottak és szereltek Budapesten és vidéken egyaránt, de külföldre, európai és tengerentúli országokba is sok berendezést szállítottak.

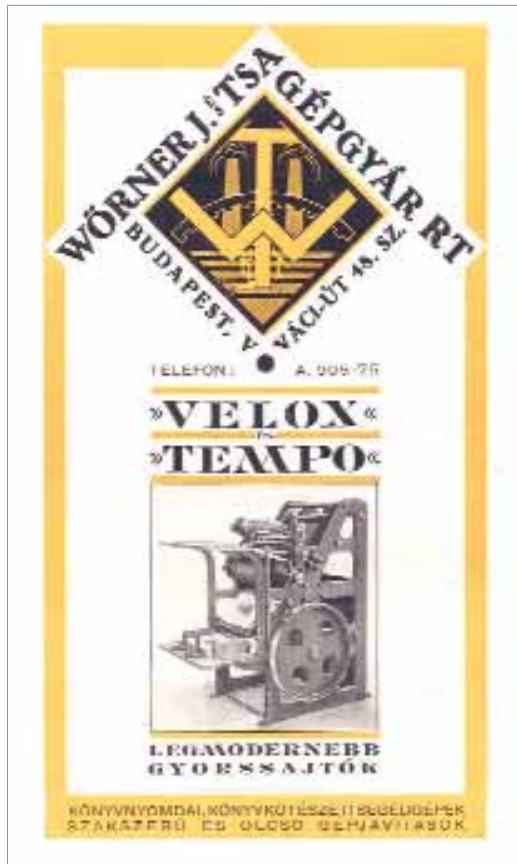
Az egykori gépgyári műhelyekben 1880 táján 300–350, 1896-ban pedig már mintegy 500 munkást foglalkoztattak, s a gyár irodáját is itt rendezték be. A Wörner-szabadalom alapján gyártott búzamosógép világszerte volt, de a legjelentősebb sikert, Hagenmacher Károly eredeti szabadalma alapján, az 1880-as évek végétől gyártott síkszita jelentette, amely a mindenkori és egyetemes malomipar nélkülözhetetlen gépévé vált, kiszorítva a malmokból a centrifugális osztályozó gépeket és osztályozó hengereket. A siker küszöbén, 1880-ban társa kivált a cégből (később a Vulkán gépgyár egyik alapítója), s az ekkor már dúsgazdag Wörner Jakab a megvásárolt rész birtokában a céget visszavonulásáig egyedül vezette tovább.

Egy lap az 1906-os gyári termékkatalógusból

Az egy évtized alatt korszerű üzemmé fejlesztett gyárban az 1880-as évek végén malmászati gépek és készülékek: serlegfelvonók, hevederek, szállítócsavarok és -szalagok, önműködő gabonamérlegek, sziták, osztályozók és triőrök, gabonakoptatók, gabonatisztító és -kefélőgépek, félstabil lokomobilokkal vagy vízikerek-meghajtással – a napi 50 mázsától az 1200 mázsáig gyártó – magasórleűs komplett kereskedelmi malmokig készültek. Darálókat és ezek felszereléseit, malomköveket, a Ganz és Társa cég szabadalma alapján gyártott Mechwart-féle egyszerű, kettős, valamint kombinált darálószekeket és hengerszekeket, Wörner-féle hűtőkészülékeket, szítahengereket, osztályozó gépeket, különféle daratsztítókat, alkatrészeket és egyéb felszereléseket, turbinákat és vízikerekeket gyártottak.

A malomipari gyártmány szerkezet kiteljesedésével egy időben jelentős beruházással új, a gyár

Nyomdai gyorsajtó hirdetése (Grafikus Művezetők Évkönyve, 1931)

későbbi életében meghatározó gyártmányprofil alakítottak ki; 1882-től egyre növekvő mértékben nyomdaipari gépeket és berendezéseket is gyártottak. Az új osztályon kezdetben kisebb gépek, könyvkötészeti gépek készültek. A sikeren felbuzdulva 1892-ben már új gyártóépületet emeltek, és szerelték fel a legmodernebb gyártóeszközökkel és gépekkel. Ettől kezdve könyvnyomdai gyorsajtókat, többszínnyomású és változtatható ívnagságú újságnyomó körforgó nyomógépeket képes újságok és könyvek nyomására, könyvnyomdai kézi- és gyorsajtókat és egyéb, a sokszorosító iparhoz szükséges gépeket, eszközöket és készülékeket gyártottak. 1906-ban, egy katalógusukban már „nyomdagépek gyárának” nevezték magukat. Az 1896-ban megrendezett milenniumi kiállításon nyomdaipari és könyvkötő gépeket, malomipari gyártmányokat és kisebb turbinákat állítottak ki. A vállalat gyártmányait

A Wörner-gyár maradványai 1950 körül

a Monarchia országain kívül a kontinens számos más országába exportálták.

A gyáralapító Wörner Jakab 1913-ban visszavonult, kilépett a cégből, és a gyár irányítását a vállalathoz cégvezetőként 1899-ben – 28 éves korában – belépett Frigyes Vilmos fiának adta tovább (Wörner Jakabnak és feleségének, Chmell Jozefa Leopoldinának, három gyermeke volt, egy fiú és két leány). A családi vállalkozásnak tekinthető, továbbra is egyéni cég neve ekkortól *Wörner J. és Társa*, s maradt az alapító 1914-ben bekövetkezett elhunytá után is. A gyárvezető Wörnernek a gyártelepen laktak, a Rózsadomb legszebb és talán legpompatosabb – a második világháborúban elpusztult – nyaralóját inkább csak a család használta. Az 1920-ban *Wörner J. és Társa Gépgyár Részvénytársaság* néven átalakuló cég elnökségében még ott találjuk Wörner Frigyes Vilmost, mint a 7431 négyyszögölnyi gyártelek, a gyárépületek, a gyári berendezések, az anyag- és árukészletek, a szabadalmak és jogok tulajdonosát. A fejlesztések által igényelt hitelfelvételek és más tőkemozgatások révén a cég irányítása rövid úton a Strasser-bankház kezére került át, s a cég vezetéséből olyannyira kiszorult a Wörner-család, hogy 1924-ben még igazgatósági tagságukat is törölték.

Az ezt követő másfél évtized alatt a gyár fokozatosan elveszítette megrendelői körét, hiába tértek át fagegmunkáló gépek és más új termé-

kek gyártására, ipari láncok készítésére, az öntödei kapacitás kitöltése végett béröntésre. Az 1927-től már folyamatosan veszteséges, de még mindig mintegy 300 főt foglalkoztató céget a gazdasági világválság alapjaiban rendítette meg. A csőd szélén állva előbb a nyomdaipari gépek gyártási jogát eladták a Láng-gépgyárnak, majd az alaptőkét leszállítva, a gyártelepet és berendezéseit eladva átköltöztek az ugyancsak ekkor tönkrement Graepel Hugó-féle gépgyár Wahrmann (ma Victor Hugó) utca 6–8. sz. alatti egyik épületébe. A maradék árukészlet értékesítésén kívül jösszérével csak béröntéssel foglalkoztak. A részvénytársaság folyamatosan felélte az alaptőkéjét is, s a második világháború éveitől érdemi termelést nem is folytattak. Az államosítás időpontjában az egykor virágzó Wörner-féle cég már felszámolás alatt állt, s szűnt meg végül 1949 tavaszán.

A hajdani, a Váci út–Wahrmann u.–Visegrádi u.–Ipoly utcák határolta gyártelepet az 1930-as években két utcával is átvágták: a Váci út 48/a–b számot követően a Thurzó közzel (Alig u.), valamint a 48/c–d és a 48/e–f között nyitott Visegrádi közzel (Röntgen u.). A 48/a–b sz. alatt az 1930-as évek végén az elektromos felszerelési cikkeket gyártó Szalay István Rt. új épületet emeltetett, amelyet Kozma Lajos, a hazai szecesszió egyik legkiválóbb, külföldön is elismert építésze, iparművésze tervezett. A 48/e–f sz. alatt ugyancsak modern stílusban, 1932-ben épült gyárépületbe a Modiano S. D. Szivarkapapír Rt. költözött be.